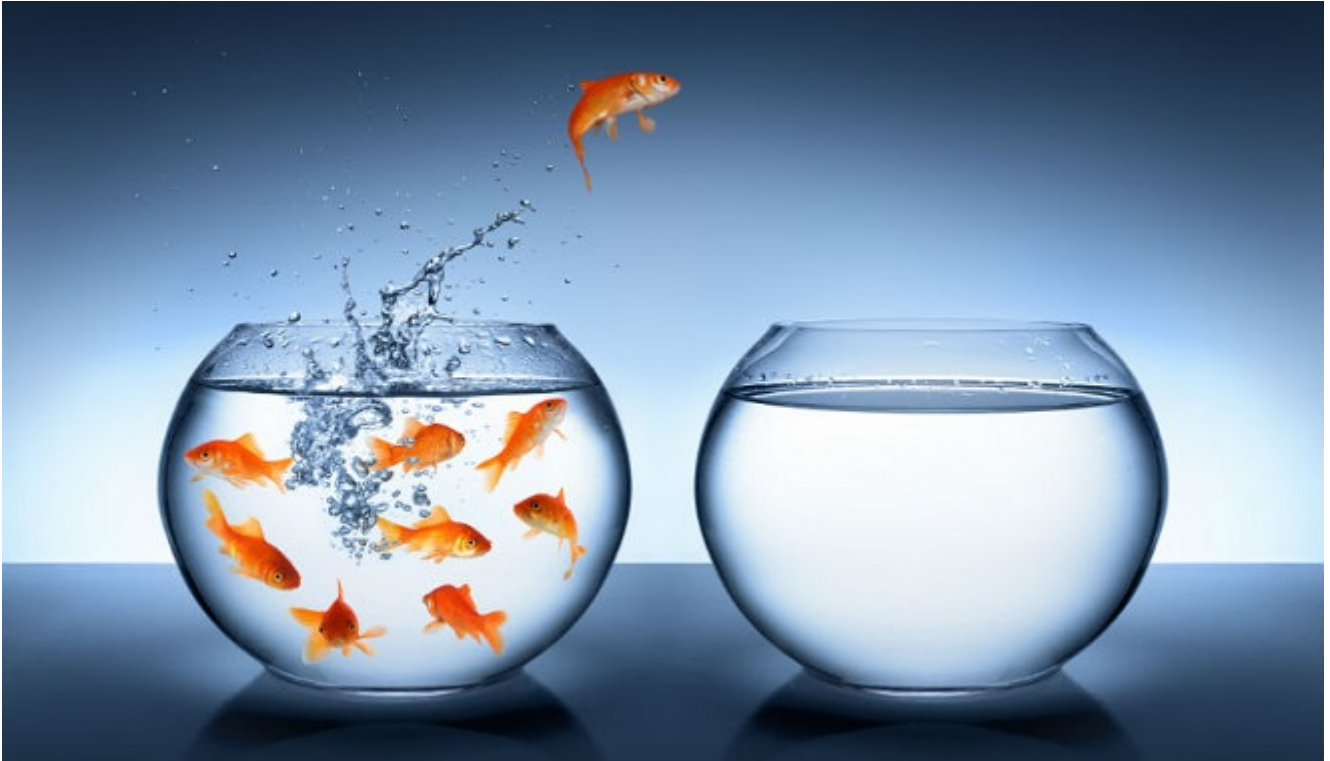

Homo Deus και ελευθερία της βούλησης

Ορθοδοξία / Ηθική

Κωνσταντίνος Κίνας, Θεολόγος – Νομικός

Ο Yuval Noah Harari^[1] είναι ένας διακεκριμένος συγγραφέας και διεθνώς αναγνωρισμένος διανοούμενος. Το γνωστότερο βιβλίο του είναι το «Sapiens: Μια Σύντομη Ιστορία του Ανθρώπου^[2]», που αποτελεί τεράστια παγκόσμια επιτυχία, καθώς έχει μεταφραστεί σε περισσότερες από 60 γλώσσες. Ο συγγραφέας μελετά θέματα παγκόσμιας ιστορίας με ιδιαίτερα εύγλωττο τρόπο, όμως του αρέσει να εμβαθύνει και να τα εξετάζει από σκοπιά μακροϊστορική θέτοντας φιλοσοφικά και ηθικά ερωτήματα.

Θεολογικό ενδιαφέρον έχει το βιβλίο του «Homo Deus: Μια σύντομη ιστορία του μέλλοντος». Σε αυτό εξετάζονται οι προκλήσεις που θα αντιμετωπίσει η ανθρωπότητα στο μέλλον. Οι τεράστιες δυνατότητες που παρέχουν στον άνθρωπο τα επιτεύγματα της βιοτεχνολογίας, της τεχνητής νοημοσύνης, καθώς και της επεξεργασίας των Μεγάλων Δεδομένων, ταυτόχρονα εγείρουν σοβαρά ερωτήματα σχετικά με τις επιπτώσεις τους στον ανθρώπινο πολιτισμό.

Η νεωτερική εποχή έβαλε τον άνθρωπο στη θέση του Θεού, σήμερα όμως νέες «θεϊκές» δυνάμεις δημιουργίας και καταστροφής παίρνουν τη σκυτάλη. Η νέα ανθρώπινη ατζέντα περιλαμβάνει στην πραγματικότητα ένα μόνο εγχείρημα: την μετατροπή του ανθρώπου σε Θεό. Με τον όρο αυτό δεν εννοεί τις συνηθισμένες θεϊκές ιδιότητες όπως παντοδυναμία, πανσοφία και αγαθότητα. Έχει στο μυαλό του κυρίως τους θεούς των αρχαίων Ελλήνων, που διέθεταν κάποιες συγκεκριμένες υπερδυνάμεις, αλλά είχαν ταυτόχρονα ιδιοτροπίες και πάθη.

Ο Harari προβάλλει αρκετές προκλητικές απόψεις για τη συνείδηση του θρησκευόμενου αναγνώστη. Όμως πιθανότατα η χειρότερη και πιο επικίνδυνη ιδέα που υποστηρίζει είναι πως ο άνθρωπος δεν διαθέτει ελεύθερη βούληση. Συγκεκριμένα ισχυρίζεται ότι σύμφωνα με τα τελευταία ευρήματα των επιστημών της ζωής ο άνθρωπος δεν έχει «ούτε ψυχή ούτε ελεύθερη βούληση ούτε εαυτό, αλλά μόνο γονίδια, ορμόνες και νευρώνες που υπακούν στους ίδιους φυσικούς και χημικούς νόμους που διέπουν την υπόλοιπη πραγματικότητα. Οι ηλεκτροχημικές διεργασίες του εγκεφάλου που καταλήγουν σε μια απόφαση είναι είτε ντετερμινιστικές είτε τυχαίες είτε ένας συνδυασμός και των δύο.

Σύμφωνα με τον συγγραφέα η αμφισβήτηση της ελεύθερης βούλησης σημαίνει ότι μπορούμε να χειραγωγήσουμε ή ακόμα να ελέγχουμε τις επιθυμίες μας

χρησιμοποιώντας φάρμακα, γενετικό σχεδιασμό ή άμεσο ερεθισμό του εγκεφάλου. Αναφέρει σχετικά ότι πραγματοποιούνται σε εργαστήρια πειράματα με ποντίκια-ρομπότ. Οι επιστήμονες έχοντας εμφυτεύσει ηλεκτρόδια στις αισθητηριακές περιοχές και τις περιοχές ανταμοιβής του εγκεφάλου του ποντικιού μπορούν να κατευθύνουν το ποντίκι με τηλεχειρισμό. Επιπλέον, έχουν αρχίσει πειράματα με την εμφύτευση μικροτσιπ στον εγκέφαλο ανθρώπων για τη θεραπεία ασθενών που πάσχουν από διαταραχή μετατραυματικού στρες και κατάθλιψη. Τέλος, ο αμερικανικός στρατός πειραματίζεται με συσκευές σαν κράνη, που διαθέτουν ηλεκτρόδια, τα οποία ακουμπάνε στο εξωτερικό μέρος του κρανίου. Παράγουν ασθενή ηλεκτρομαγνητικά πεδία και τα κατευθύνουν προς συγκεκριμένες περιοχές του εγκεφάλου διεγείροντας ή παρεμποδίζοντας επιλεγμένες εγκεφαλικές δραστηριότητες. Τα πειράματα αυτά αποσκοπούν στην όξυνση της αυτοσυγκέντρωσης, της ψυχραιμίας και του θάρρους των στρατιωτών κατά την διάρκεια εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων.

Τα παραπάνω επιτρέπουν στον συγγραφέα να συμπεράνει ότι «όπως ακριβώς και η ψυχή, η ιερή λέξη ελευθερία αποδεικνύεται ότι είναι ένας κούφιος όρος χωρίς κανένα συγκεκριμένο νόημα. Η ελεύθερη βούληση υπάρχει μόνο στις φανταστικές ιστορίες που έχουμε επινοήσει εμείς οι άνθρωποι[3]».

Για την Εκκλησία το επίμαχο θέμα είναι δογματικό και αδιαμφισβήτητο[4]. Η ανθρωπολογία της Εκκλησίας συνδέεται άμεσα με την χριστολογία της. Με άλλα λόγια όταν θέλουμε να μιλήσουμε για τον άνθρωπο, οφείλουμε να αναγόμεστε στον Ιησού Χριστό, που είναι τέλειος Θεός και τέλειος άνθρωπος. Λέγοντας ότι υπήρξε τέλειος άνθρωπος εννοούμε ότι ήταν επίσης το Αρχέτυπο του ανθρώπου, το απόλυτο πρότυπο του τέλειου ανθρώπου, όπως τον συνέλαβε και τον δημιούργησε το δημιουργικό Πνεύμα του Θεού[5]. Η ορθόδοξη αντίληψη της ανθρώπινης θέλησης διαμορφώθηκε στο πλαίσιο των θεολογικών διενέξεων σχετικά με τη θέληση του Χριστού, οι οποίες έλαβαν χώρα των 7^ο αιώνα και έληξαν με την καταδίκη του μονοθεληματισμού από την ΣΤ΄ Οικουμενική Σύνοδο το 681. Επρόκειτο για μια ψευδή διδασκαλία περί της απουσίας προσωπικής ανθρώπινης θέλησης στον Χριστό. Ο άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής με το απaráμιλλο συγγραφικό του έργο υπήρξε ο κυριότερος υπέρμαχος της ορθόδοξης διδασκαλίας σχετικά με τη θέληση του Χριστού.

Ακριβώς μέσω της θέλησης συνέβη στον άνθρωπο η πιο φοβερή σε όλη την ιστορία τραγωδία, το προπατορικό αμάρτημα. Η αμαρτία αρχικά έπληξε την θέληση του ανθρώπου, μέσω της οποίας εισήλθαν η φθορά και ο θάνατος μέσα στην ανθρώπινη φύση. Επομένως για τη σωτηρία από την αμαρτία ήταν αναγκαία πρώτα από όλα η θεραπεία της ανθρώπινης θέλησης, την οποία και προσέλαβε ο

σαρκωθείς Λόγος. Αν ο Λόγος δεν λάμβανε την ανθρώπινη θέληση, αυτή δεν θα θεραπευόταν και ο άνθρωπος δεν θα μπορούσε να σωθεί.

Μετά την Ενανθρώπηση η ανθρώπινη θέληση έγινε αγωγός πια όχι της αμαρτίας αλλά της χάρης. Στον Χριστό η ανθρώπινη θέληση έλαβε την πλήρη εναρμόνιση με τη θέληση του Θεού. Θα μπορούσαν να αναφερθούν πολλά χωρία της Καινής Διαθήκης, όπου φανεωνόταν σε όλη την επίγεια ζωή του Θεανθρώπου ο ενιαίος προσανατολισμός των δύο θελήσεων Του. Το πιο χαρακτηριστικό σημείο αποτελεί η αγωνία στη Γεθσημανή. Εκεί ο Ιησούς αποκάλυψε την ανθρώπινη θέλησή του, η οποία παρέμεινε υπάκουη στο Θείο θέλημα, παρόλο που είναι φυσικό για τον άνθρωπο να αποφεύγει τον θάνατο και να επιζητά την ζωή^[6].

Συνάγεται λοιπόν το συμπέρασμα ότι η προβαλλόμενη ιδέα από τον Harari περί έλλειψης ελευθερίας της βούλησης σε καμία περίπτωση δεν είναι δυνατό να συμβαδίζει με την κρυστάλλινη διδασκαλία της Εκκλησίας. Κατ' αρχάς σχολιάζοντας θεολογικά τις απόψεις του δεν πρέπει να λησμονήσουμε ότι ο πειρασμός Homo Deus αποτελεί ψιθυρισμό και ψεύτικη υπόσχεση του διαβόλου προς τους προπάτορες. Ειδικότερα, έχουν γραφτεί πολλές σελίδες από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα από φιλοσόφους, λογοτέχνες και θεατρικούς συγγραφείς που εξυμνούν την έννοια της ελεύθερης βούλησης ως την κορωνίδα του ανθρώπινου πνεύματος. Αξιοσημείωτη είναι η διατύπωση του Φιοντόρ

Ντοστογιέφσκι: «Εδώ μάχεται ο διάβολος με τον Θεό και το πεδίο της μάχης είναι οι καρδιές των ανθρώπων».

Επιπρόσθετα, εξετάζοντας την ιδέα του Harari είναι ανάγκη να τονιστεί ότι η υποτιθέμενη απουσία ελευθερίας της βούλησης θα είχε πρακτικές συνέπειες στην κοινωνική ζωή. Αν προεκτείνουμε την ιδέα αυτή σε απόλυτο βαθμό, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι ο άνθρωπος δεν έχει ευθύνη για τις πράξεις του ούτε σε ηθικό ούτε σε νομικό επίπεδο. Δεν θα είχε νόημα να επιβάλλονται ποινές για τα εγκλήματα που διαπράττονται, καθόσον δεν θα μπορούσε να καταλογιστεί ποινική ευθύνη. Εξάλλου, η παιδεία θα ήταν μάταιη στην διαμόρφωση της προσωπικότητας του ατόμου, αν δεν μπορούσε να επηρεάσει τις αποφάσεις του. Γενικότερα είναι μια πολύ επικίνδυνη ιδέα και παραφράζοντας τη γνωστή ρήση του προαναφερθέντος Ρώσου συγγραφέα ότι «χωρίς Θεό, όλα επιτρέπονται» προσιδιάζει να πούμε ότι χωρίς ελευθερία της βούλησης, όλα επιτρέπονται. Πράγματι είναι μια «βολική» άποψη που παρέχει όχι μόνο άλλοθι αλλά και εφιαλτήριο για την κατάδυση στο σκοτάδι της αμαρτίας.

Η ελευθερία της βούλησης αποτελεί τον σκληρό πυρήνα της ανθρώπινης ύπαρξης. Η σωτηρία και η θέωση του ανθρώπου επιτυγχάνονται με τη συνεργία της θείας χάριτος και της ανθρώπινης βούλησης. Η ελευθερία του ανθρώπου αποτελεί το πλέον πολύτιμο και ανεκτίμητο θείο δώρο και καταξιώνεται, όταν προσανατολίζεται σταθερά και ολοκληρωτικά προς τον Θεό. Η ανθρώπινη συμβολή έγκειται στην εργασία για την τήρηση των εντολών του Θεού. Στην ουσία ο άνθρωπος δεν κοπιάζει, αλλά προσφέρει τον εαυτό του ως ζωντανό ολοκαύτωμα για την αγάπη του Θεού. Μας παρέχει έμπνευση η πιο αξιοθαύμαστη σύζευξη του ανθρώπινου και του θεϊκού θελήματος που πραγματοποιήθηκε ποτέ, τα ομορφότερα σχετικά λόγια που ακούστηκαν ποτέ στη γη, συγκεκριμένα δηλαδή στην Ναζαρέτ και στη Γεθσημανή αντίστοιχα. Αφενός η ταπεινή κόρη κατά τον αρχαγγελικό ασπασμό παραδόθηκε ως δούλη Κυρίου και ζήτησε να γίνει το θέλημα Του. Αφετέρου ο Ιησούς με αγωνία ζήτησε από τον Πατέρα να μην γίνει το δικό του ανθρώπινο θέλημα, αλλά το ουράνιο θέλημα Εκείνου. Έτσι έχουμε κι εμείς την ευκαιρία να εκζητούμε κατά την Κυριακή Προσευχή την πραγματοποίηση του θείου θελήματος στη ζωή μας».

Παραπομπές:

[1] Ο Yuval Noah Harari έχει διδακτορικό στην ιστορία από το Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης και σήμερα διδάσκει στο Τμήμα Ιστορίας του Εβραϊκού Πανεπιστημίου της Ιερουσαλήμ, με ειδίκευση στην Παγκόσμια Ιστορία. Ο Harari διακηρύσσει ότι είναι άθεος και ομοφυλόφιλος και

ασκείται στον διαλογισμό.

[2] Το βιβλίο αυτό υπερβαίνει την συνήθη έννοια του παγκόσμιου best seller. Προτείνεται για μελέτη από πολλές επιφανείς προσωπικότητες του σύγχρονου πολιτισμού, όπως τους Barack Obama, Bill Gates και Mark Zuckerberg. Προβάλλεται και διατηρείται στη λίστα των best sellers των New York Times εδώ και 125 συναπτές βδομάδες.

[3] Yuval Noah Harari, Homo Deus, Μια σύντομη ιστορία του μέλλοντος, 2017 Αθήνα, σελ. 279-287

[4] Στην σύγχρονη γλώσσα η δυνατότητα να κατευθύνει κανείς τη θέλησή του προς το καλό ή το κακό ονομάζεται ελευθερία. Στην πατερική θεολογία χρησιμοποιείται ο όρος «προαίρεσις» και «αυτεξούσιον».

[5] Ο άγιος Καβάσιλας επισημαίνει επιγραμματικά: «Αρχέτυπο της δημιουργίας μας ήταν ο Χριστός και για αυτόν τον νέο, αληθινό άνθρωπο κατασκευάστηκε η ανθρώπινη φύση, ο νους και η επιθυμία του ανθρώπου. Προικισθήκαμε με λογικό, για να γνωρίσουμε τον Χριστό και με επιθυμία, για να τρέχουμε προς Εκείνον», Περί της εν Χριστώ ζωής, Σουρωτή Θεσσαλονίκης 2005, σελ. 369

[6] Κυρίλλου Πατριάρχη Μόσχας και πάσης Ρωσίας, Ελευθερία και Ευθύνη, Αθήνα 2011, σελ. 89-96

<https://bit.ly/3i1VjtH>